

Vem är farlig?

Dennis Töllborg

I Sverige pågår f n två rättegångar där SÄPO är inblandade*. Den ena är riksbekant; en SÄPO-agent har erkänt sig arbeta som spion för Sovjetunionens räkning. Den andra är känd av ett fåtal; en snickare har av SÄPO, mot sitt bestända nekande, dömts till yrkesförbud för potentiellt spioneri.

Stig Bergling, SÄPO-agent, greps i våras, misstänkt för grovt spioneri. F n rannsakas Bergling vid Stockholms Tingsrätt. Han kommer sannolikt att dömas bl a för grovt spioneri*.

Stig Bergling kom till säkerhetspolisen 1969 och hade då spaning samt därtill hörande utredningar som sina främsta uppgifter. 1971 fick han den oerhört viktiga tjänsten som kontaktman mellan SÄPO och försvarsstabens säkerhetsavdelning (FST/Säk). Detta trots att han tidigare under avskedshot tvingats säga uppsigfrån polisen pga grovt tjänstefel.

1976 anmäldes han av en kvinna för »troligt spionage«. SÄPO hade också tidigare blivit varnade för Bergling – han skulle vara opålitlig. »Det skrevs t o m PM som senare försvann, säger kommissarie Melker Berntler på SÄPO. Bergling var en person som stod högt i gunst. Någon höll en skyddande hand över honom«. Trots allt detta fick han den aktuella tjänsten, en nog så intressant iakttagelse om man jfr med den ovan nämnda snickaren som dömts till yrkesförbud för *påstående om potentiellt spioneri*.

Bergling köptes för pengar. Wennerström likaså. Ideologiskt befann de sig, *liksom samtliga i Sverige avslöjade spioner av någon som helst dignitet*, på högerkanten. Varesig Bergling, Wennerström eller Melin var kommunister, inte ens socialdemokrater på vänsterflygeln. Och det var just därför som det var möjligt för dem att bli så framgångsrika, såväl i sin vanliga karriär som i sina extraknäck som spioner.

Debatten om SÄPO's register över säkerhetsrisker har nu under snart 15 år böljat fram och tillbaka. 1969 fick vi som en följd av den hetsiga debatten efter Rylanders avslöjanden i »Säkerhetspolisens hemliga register« en ny, för första gången offentlig, personalkontrollkungörelse.

Att det var en kungörelse innebar att det var regeringen som ensidigt utfärdade densamma. Måhända var det därför som Erlander så framgångsrikt lyckades lura inte bara oss vanliga dödliga medborgare utan även riksdagspolitikerna till att tro att nu, nu var åsiktsregistreringen förbjuden. Tio år efter kungörelsens ikraftträdande har jag svårt att tro att det fortfa-

* artikeln skriven okt. 1979.

* Dömd 79.12.07 till livstid för grovt spioneri.

Fotnot: Alla kursiveringar mina egna.

rande kan finnas någon som är blåögd nog att tro att åsiktsregistrering är förbjuden.

Personalkontrollkungörelsen (PKK) innehåller endast regler beträffande SÄPO's register¹ och de bestämmelser som gives i kungörelsen beträffande rätten att registrera politisk åsikt är synnerligen knapphändiga; § 2 anger att registrering ej »enbart« får *grundas* sig på politisk uppfattning samt att den närmare innebörden av vad som menas med detta meddelas av regeringen. Stadgandet i sig lämnar fritt fram för rena åsiktsregister.

Någon juridisk utvärdering av bestämmelsen är omöjlig så länge vi ej känner till regeringens uppfattning av vad som får registreras och hur denna uppfattning tagit sig uttryck i de skriftliga direktiven till SÄPO. Och det lär vi få vänta på att få reda på – regeringen har funnit det lämpligt att låta hemligstämpla dessa direktiv. Man menar väl att det vore till skada för rikets säkerhet om vi fick reda på vad det är som gör att Torsten Leander men ej Stig Bergling är registrerad. (För regeringen och makthavarna i det här landet synes uttrycket »rikets säkerhet« vara liktydigt med »makthavarnas säkerhet«).

Torsten Leander, vem är det?

Ja, det kan i stort sett vara vem som helst, du eller jag. Han är nämligen en av de ca. 4% av den svenska yrkesarbetande befolkningen som med stöd av PKK i praktiken *skall* vägras vissa offentliga tjänster; »skyddsklassade tjänster« – som finsnickare på museum t ex.

Före tillsättning av skyddsklassad tjänst skall kontroll mot SÄPO's register göras. I detta register är huvudsakligen människor med *miss-tänkta* vänstersympatier registrerade. Det avgörande är alltså ej att man är vänstersympatisör, utan att någon på SÄPO eller någon av dess kontaktmän *inbillar* sig att man är det.

»Det sägs att en registrering i säkerhetspolisens register innebär det-samma som att man är en säkerhetsrisk. Det är en missuppfattning« fastslog parlamentariska nämndens ordförande Strand (s) i 1968 års riksdagsdebatt om SÄPO's verksamhet. Man kan alltså bli registrerad i SÄPO's register och därmed drabbas av yrkesförbud utan att man utgör en säkerhetsrisk. Det räcker med att man är misstänkt systemkritiker.

Torsten Leander fick ej tjänst som finsnickare. Stig Bergling fick tjänst som sambandsman mellan SÄPO och FST/Säk. Finns det något absurdare och mera tragiskt bevis för att SÄPO ser som sin huvuduppgift, ej att registrera säkerhetsrisker utan att spåra upp och registrera systemkritiker!

Torsten Leander kommer ursprungligen från Blekinge där han har sina föräldrar. I somras gav han upp sitt arbete som byggnadssnickare i Stockholm för att tillsammans med sin fru och deras nyfödda barn återvända till Blekinge, där hans föräldrar lyckats ordna ett hus åt dem. Redan innan han

1) Först 1977 förbjöds registrering enbart grundad på politisk åsikt beträffande allmänna register. RF 2: 3 innehåller idag ett stadgande som korresponderar mot PKK § 2.

flyttade ned hade han fått besked om att Marinmuseet behövde arbetskraft. Han sökte arbetet via personligt besök och fick så gott som omedelbart tillträda.

»Avsikten var att jag skulle tjänstgöra som vikarie på en tjänst som tekniker (konservator) i min egenskap av finsnickare. Eftersom museet lär vara tvunget enligt ett ÖB-direktiv att personundersöka sin personal skickades begäran om personundersökning genom sydkustens örlogsbas. Museet skrev därför ut anställningsbevis för mig endast för tiden 1979-08-15 – 09-01 i avvaktan på resultatet av personundersökningen. Museichefen lät senare förstå, då tjänsten hade utlysts i dagspressen, att även om jag inte skulle få vikariatet efter 09-01 skulle arbete beredas mig som utställningssnickare (projektanställning).

Därav blev intet ty »Verkställd kontroll har lämnat sådant underlag för Chefen för marinen personbedömning från säkerhetssynpunkt att beslut fattats att Ni ej godtas«.

Torsten har i skrivelse 790925 till chefen för marinen begärt att få reda på vad det är för slags aktiviteter som internt åberopats som hinder mot att han skulle få den aktuella tjänsten. Begäran har i vanlig ordning ej villfarits. Man svarar ej ens på hans rimliga krav.

Detta innebär att Torsten berövas reell möjlighet att gå i svaromål, vilket i sin tur de facto är ett avsteg från den kontradiktoriska princip som allmänt betraktas som en av rättsstatens viktigaste hörnpelare – ingen skall dömas ohörd. Principen anses för så viktig att t o m den parlamentariska nämnd som utredde SÄPO:s förehavanden i mitten av sextioalet, och som 1968 presenterade ett förslag som kom att ligga till grund för 1969 års PKK, föreslog en viktig skillnad jfrt med det tidigare hemliga brev till statspolisintendenten som reglerat det svenska yrkesförbudet, nämligen att förfaringssättet skulle bli öppnare. Man underströk vikten av att den prövade skulle beredas möjlighet att ta del av eventuellt anklagelsesmaterial. Det skulle t o m beredas möjlighet för honom att få till stånd samtal i frågan. På så sätt skulle eventuella misstag kunna klaras upp.

I PKK finns nu också en, visserligen jfrt med ursprungsförslaget modifierad, regel av denna innebörd, § 13. I praktiken har man emellertid helt negligerat detta stadgande, ja man har t o m offentligt påstått att lagrummet skulle ha en annan lydelse än den faktiska.

Näss, byråchef på SÄPO och organisationens faktiske chef, påstod i programmet Öppen Kanal 790126 att det skulle vara upp till respektive myndighet/företag och ej till SÄPO att bereda vederbörande tillfälle att yttra sig över anklagelsesmaterial. Men det står faktiskt, och det känner säkert herr Näss till, att »Innan uppgift lämnas ut...« så bör den som uppgiften avser beredas tillfälle att yttra sig².

2) Stycket avslutas med orden »om ej särskilda skäl föranleder annat«. Enligt Holmér och vad jag kan förstå även Hjälmroth så föranleder »särskilda skäl« alltid annat! Så gjorde man ett undantag till huvudregel.

Troligtvis anses ändå en finsnickartjänst på ett marinmuseum ej vara av större betydelse för rikets säkerhet än att den placeras i skyddsklass 2.

Enligt samma stadgande skall vederbörande då beredas tillfälle att muntligen eller skriftligen yttra sig (självfallet beträffande de uppgifter som eventuellt finns antecknade i registret och som skall lämnas ut till den anställande myndigheten/företaget) »om särskilda omständigheter ger anledning till det«. En sådan särskild omständighet måste väl ändå vara att vederbörande överklagar beslutet att vägra honom tjänsten.

Eller vad betyder annars orden »särskild omständighet«? Att det råkar röra sig om en rik och inflytelserik person som dessutom är släkt med någon i regeringen? Så att SÄPO kan få bekymmer om de ej följer parlamentariska nämndens krav på att ta hänsyn till den kontradiktoriska principen?

I vårt fall har SÄPO uppenbarligen ej lyckats finna att några sådana »särskilda omständigheter« varit för handen som skulle ge Torsten den självklara rätten att få reda på vad han är anklagad för. Det rör sig ju ändå om anklagelser som är av såpass allvarlig karaktär att han (och sannolikt även hans fru samt närmaste släktingar) belagts med yrkesförbud.

Det vore fö intressant att få reda på hur omfattande utredning SÄPO genomfört beträffande frågan huruvida »särskilda omständigheter« varit för handen eller ej, innan man fattat beslutet att några sådana omständigheter ej förelåg och materialet därför utan kommentar från Torstens sida kunde överlämnas till chefen för marinen. För en sådan undersökning har ni väl ändå gjort, Hjälmsroth? Ni struntar väl ändå inte *totalt* i PKK?

Tyvärr förefaller det mig uppenbart att rikspolisstyrelsen ej tillämpar PKK:s mer demokratiska bestämmelser, nämligen att den sökande skall underrättas om att personalkontroll begärts (§ 19) samt att han därefter skall beredas möjlighet att skriftligen eller muntligen gå i svaromål på anklagelserna (§ 13).

§ 13 innebär helt enkelt att SÄPO har att i relevanta fall upplysa vederbörande om vad det är för aktiviteter som föranlett SÄPO:s bedömning av att vederbörande skall betraktas som en potentiell spion. Fördelarna med detta system, som fö tillämpas i Västtyskland, är uppenbara – det ger möjligheter till rättelse av eventuella felaktigheter och misstag samt minskar risken för godtycke från myndigheternas sida.

En intressant frågeställning vars svar jag inte riktigt har klart för mig, även om jag har mina misstankar, är om RPS:s underlåtelse att tillämpa §§ 13 och 19 i PKK (eller att de gör det på ett tvivelaktigt sätt som står i strid med bl a förarbeten till kungörelsen) sker med regeringens goda minne. Svar på den frågan lär vi få när regeringen behandlar Torsten Leanders besvär och i samband därmed hans begäran att få reda på vad det är han är anklagad för.

Som jag ser det finns det endast en väg att upprätta någon form av

förtroende mellan SÄPO och oss vanliga svenska medborgare som är utsatta för granskning och kontroll – förbjud all registrering av politisk åsikt såväl i allmänna som i privata register. Registrering av politisk åsikt bör endast få ske när den enskilde individen givit sitt uttryckliga tillstånd. Även i de fall när den registrerade innehar en officiell politisk post i samhället, exv plats i riksdag, kommunfullmäktige eller liknande, bör registrering vara tillåten. Sådan notering behöver nödvändigtvis ej avföras ur registret när personen ifråga lämnar det aktuella uppdraget.

De nackdelar ett sådant förbud skulle innebära för SÄPO i deras spänningsarbete torde mer än väl uppvägas av det rättssäkerhetsintresse som kräver att ingen svensk på allt för lösa grunder antecknas i SÄPO:s register och därmed utesluts från möjligheten att erhålla vissa offentliga tjänster. Fö ställer jag mig, mot bakgrund av de två fall som behandlats i denna debattartikel, tveksam till om inte SÄPO:s registrering av politisk åsikt snarare hindrar ett effektivt säkerhetsarbete från deras sida än hjälper dem. De flesta på SÄPO är tydligen så fixerade vid sin kommunistkräck att de ej ens uppfattar att en person på deras egen arbetsplats arbetar som spion. Och detta trots påpekanden! Tiden har uppenbarligen endast räckt till för att registrera och hindra systemkritiker från att få snickarjobb.

Jag har länge hävdad att antalet skyddsklassade tjänster, dvs tjänster dit personer belagda med yrkesförbud (registrerade i SÄPO:s register) under alla omständigheter skall förvägras anställning, är mycket stort, långt över 30.000. Trots ihärdiga försök och trots f d justitieminister Geijers stöd har jag ej lyckats förmå SÄPO att tala om hur många det rör sig om. Att finsnickare på museum tillhör de skyddsklassade tjänsterna ger mig emellertid anledning att justera den nyss nämnda siffran uppåt.

Det torde vara ett rimligt demokratiskt krav att få reda på hur många tjänster som är skyddsklassade och vilka *typer* av tjänster det rör sig om. Uppgifter om hur många tjänster det är samt förändringar i denna siffra bör varje år avlämnas i offentlig skrivelse till riksdagen. I samma skrivelse bör självfallet uppges hur många som är registrerade samt med hur många personer antalet minskat alternativt ökat jfrt med föregående års redovisning.

På vilket sätt skulle detta kunna hota rikets säkerhet?